

Članci i rasprave

UDK: 811.163.42:81'36:81-11
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćen za tisak: 10. prosinca 2013.

Igor Marko Gligorić
imgligoric@gmail.com

Veznici i njihov gramatički položaj

U radu se predstavljaju spoznaje o vezniku kao vrsti riječi i gramatičkim opisima veznika. Problematizira se promatranje veznika, kao i drugih nepromjenjivih vrsta riječi, unutar morfologije ili isključivo unutar nje. Na primjerima hrvatskih jezičnih priručnika (od najstarije gramatike Bartola Kašića do najnovije gramatike Silića i Pranjkovića) pokušava se dati uvid u probleme jednoznačnoga određivanja pojedinih jezičnih jedinica kao veznika. Naglašava se potreba preispitivanja gramatičkoga određenja veznika i predlaže moguće rješenje.

1. Uvod

Veznici su jedna od tradicionalnih vrsta riječi, uočeni su još u antičko doba. Kao dio rečeničnoga iskaza uz Platonove imenice i glagole, odnosno imeničku i glagolsku sastojnicu (*onoma* i *rhema*), koje su ostale temeljna gramatička razlika u sintaktičkim analizama i klasifikacijama riječi u europskom jezikoslovlju sve do danas, veznike je dodao Aristotel. Navodi se da je unio veznik ili česticu (Glovacki-Bernardi 2007: 15), zapravo je on dodao treću sintaktičku sastojnicu (*syndesmoi*), iz koje će se poslije razlikovati veznici (vjerojatno i prijedlozi, iako to iz primjera nije bilo jasno), članovi i zamjenice (Robins 1997: 32–33).

Veznici se određuju na različite načine. Rikard Simeon (1969: 712) tako navodi nekoliko postojećih odrednica. Prva je da su veznici vrsta riječi koja služi kao sveza između dviju riječi ili rečenica. Druga je da su veznici nepromjenjive riječi koje se upotrebljavaju za spajanje riječi, fraza i rečenica. Treća je da su veznici pomoćne riječi koje služe za spajanje punoznačnih (srodnih) riječi unutar jednostavne rečenice, a također za povezivanje dijelova složene rečenice. Tijekom jezičnoga razvoja veznici su nastajali od

sintaktičkih čestica kao psl. $(*j)i/*ej \rightarrow$ hrv. *i* i zamjenica, kao ablativ jd. pokazne zamjenice $*e-/i-$; ie. $*od \rightarrow$ hrv. *a* (Matasović 2008: 249). Neki su nastajali okamenjivanjem pojedinih oblika promjenjivih riječi, kao stari imperativ glagola *dati*, ie. $*deh$ (hrv. *daj*) \rightarrow hrv. *da*, a neki su današnji veznici složeni, kao psl. $*a\ li \rightarrow$ hrv. *ali*.

Vrste riječi tradicionalno se smatraju jednim dijelom morfologije. Promjenjive se vrste nedvojbeno može promatrati unutar toga područja. One imaju različite izraze u različitim padežima, mijenjaju se s obzirom na kategorije lica, broja, vremena i sl. — promjenjive riječi imaju oblike. Nepromjenjive se riječi od promjenjivih razlikuju upravo po tome što nemaju različite oblike ovisno o tome u kakvu su odnosu prema drugim riječima.

Odnos se spominje i u četirima načelima na temelju kojih su ustanovljene vrste riječi prema Simeonu (1969: 724), koji tvrdi da su vrste riječi ustanovljene po značenju, po (zamišljenome) odnosu prema imenicama ili prema glagolima, po funkciji (stvarnoj ili zamišljenoj) i po položaju (stvarnome ili zamišljenome). Prvi se kriterij odnosi na imenice, brojeve i sl. Značenje je imenice imenovanje, a brojeva izricanje količine ili redoslijeda. Drugi se kriterij odnosi na određivanje pridjeva kao vrste riječi s obzirom na njegov odnos prema imenici ili određivanje priloga s obzirom na njegov odnos prema glagolu. Treći kriterij govori o stvarnoj ulozi koju pojedine riječi imaju (zamjenice zamjenjuju imenice) ili po zamišljenoj ulozi koja je određena za veznike. Prijedlozi su vrsta riječi koja je određena prema stvarnomu položaju, a uzvici prema zamišljenomu. Potrebno je uočiti na koje se vrste riječi odnosi atribut *zamišljen*: na pridjeve, priloge, veznike, uzvike. Samo se pridjevi među njima ubrajaju u promjenjive vrste riječi.

Odnos ili relacija sam po sebi podrazumijeva postojanje najmanje dvaju članova neke skupine. Primjerice, različiti odnosi između dviju imenica konkretno se (morfološki) očituju u različitome padežnome nastavku, odnosno morfu. Padež je kao gramatička kategorija čisti odnos ili relacija. Ako je tomu tako, padež je kategorija koja ne pripada morfologiji. On je vidljiv samo u kontekstu, a kontekst je sintaksa. Slično je i s kategorijom roda (Pišković 2011): rod imenica relacijska je kategorija koja se očituje u slaganju imenica s pridjevima ili zamjenicama u rodu.

Činjenica je da je relacija nešto usko povezano s veznicima, a njezina je sintaktička narav neupitna. Ipak, i većina suvremenih opisa veznike i neke druge nepromjenljive riječi promatra unutar oblikoslovlja. Kako nepromjenjive riječi oblika nemaju, tj. imaju samo jedan oblik, nije jasno zašto bi ih trebalo promatrati unutar nauka o oblicima kao što čine mnogi gramatičari, za razliku primjerice od Markovića (2012), koji u govoru o morfologiji spominje samo glagole, imenice, pridjeve, zamjenice i brojeve. U ovomu će se radu raspravljati o tome, odnosno o ulozi i obilježjima veznika u gramatičkim opisima. Nakon nekoliko poteškoća povezanih sa spomenutim odrednicama

navedenima u Simeonu (1969), ali i nekima koje njima nisu obuhvaćene, dat će se kratak pregled opisa veznika u hrvatskim gramatikama od početka sedamnaestoga stoljeća do najnovije gramatike iz ovoga, dvadeset i prvoga stoljeća. Potom će se problematizirati određenje veznika kao vrste riječi, posebice s obzirom na pripisana mu obilježja nepromjenjivosti i suznačnosti, naglašavajući pri opisu njegovu sintaktičku narav.

2. Poteškoće s tradicionalnim odrednicama veznika

Odrednice koje navodi Simeon (1969) načelno su valjane, ali njima se ne predviđaju sve jezične situacije u kojima se veznici pojavljuju, poput veznika kao jedine jedinice iskaza, veznika koji ne povezuju riječi u rečenici ni surečenice u složenoj rečenici, veznika u ulozi subjekta.

2.1. Veznici kao jedina jedinica iskaza

Iako sve odrednice veznika podrazumijevaju jezičnu situaciju u kojoj se veznik nalazi između dviju riječi ili između dviju surečenica, veznik se (ili *inače* veznik) može naći kao jedina jezična jedinica u iskazu. Dakle, *veznik* može samostalno činiti iskaz te se može nalaziti i u položaju u kojoj ne povezuje ni riječi ni surečenice. Pritom treba naglasiti kako izostaje određenje vrste riječi tim jezičnim jedinicama koje su oblično iste veznicima, ali u određenome iskazu imaju potpuno drukčiju funkciju, tj. nemaju funkciju veznika. Situacije u kojima samo *veznik* čini iskaz ili je dio iskaza nisu rijetke, primjeri su navedeni u (1) ili (2).

- (1) - Odmah odi u trgovinu!
- Ili?

- (2) - Zar si sve pojela?
- I?

Treba naglasiti kako se pojmovi iskaza i rečenice u ovome radu shvaćaju nešto manje jasno razdijeljenima nego što je to slučaj u strogoj strukturalističkoj praksi. Naravno, razlika između (strukturalistički govoreći) apstraktne (formalne, idealne) rečenice i konkretnoga (supstancijalnoga, akcidentalnoga) iskaza postoji, ali upravo se zbog njihove međusobne uvjetovanosti, čvrste povezanosti i istodobne prisutnosti u komunikacijskome činu ona ne promatra kao nepremostiva.

2.2. Veznici koji ne povezuju

Činjenica je kako veznik može samostalno činiti iskaz i ne mora na razini iskaza vezati surečenice. Pritom treba svakako imati na umu ovisnost tih iskaza o jezičnom i izvanjezičnom kontekstu. Osim toga ono što se tradicionalno naziva veznikom može stajati i na početku rečenice, kao u (3).

- (3) i. Pa ti si već došao.
ii. Ni potkošulju nisi obukao.
iii. A jedne večeri nekoga nema.

Takve situacije također nisu predviđene definicijama, jedino gramatika J. Silića i I. Pranjkovića (2005) o riječima *i* i *pa* (u takvim situacijama) govori kao o intenzifikatorskim česticama. Navedeni se primjeri ne mogu objašnjavati ni (generativistički govoreći) topikalizacijom jer su u tome slučaju *pa* i *ni* pomaknuti na početni položaj s nekoga drugoga mjesta, na kojemu (ni)su ostavili trag — a to u navedenim primjerima nije slučaj. Osim toga, upitno je može li se takve jedinice topikalizirati.

2.3. Veznik u ulozi subjekta

Za razlikovanje morfologije i sintakse može se samo spomenuti još jedan problem. Nerijetko se u samome metajeziku pojavljuju rečenice kao u (4), a uz takve primjere obično uslijedi objašnjenje kako bilo koja vrsta riječi može postati subjektom, što jest točno.

- (4) I je veznik.

Međutim, pitanje je ima li činjenica da veznici kao i ostale vrste riječi mogu postati subjektom ikakve veze sa subjektom kao sintaktičkom kategorijom (ili veznikom kao morfološkom kategorijom). Čini se da je vrsta riječi kojoj bi subjekt pripadao (ili kojoj subjekt pripada) potpuno irelevantna za samu ulogu subjekta. Nebitno je je li što bilo (ili jest na morfološkoj razini) imenica, glagol, pridjev, veznik, uzvik ili bilo što drugo budući da spominjanje subjekta pripada sintaktičkoj razini. Subjekt je predmet o kojemu je u rečenici riječ: predmet od kojega kakva radnja polazi ili predmet koji samu radnju pokreće (Silić, Pranjković 2007: 293). Dakle, u tome su smislu morfološke kategorije za sintaksu nebitne.

3. Pregled pristupa veznicima u hrvatskim jezičnim priručnicima

Jezikoslovci koji su se bavili hrvatskim jezikom, bilo kao jezikom o kojemu se govori, bilo kao jezikom kojime se govori ili oboje, nailazili su i na pitanje svrstavanja pojedinih hrvatskih riječi u latinskim gramatikama zacrtane kategorije. Lako je pretpostaviti kako su barem neke riječi predstavljale problem, iako su se u najstarijim gramatikama uglavnom popunjavale latinske kategorije hrvatskim primjerima. U ovome će se poglavlju promotriti na koji su način veznici bili određeni u hrvatskim priručnicima. Zbog velikoga broja gramatika i drugih jezičnih priručnika u povijesti hrvatskoga jezika od najstarije do današnjih neće se prikazati sve. Pri izboru iz jezičnih priručnika nastojalo se prikazati probleme na koje su gramatičari nailazili pri definiranju onih jezičnih jedinica koje se opiru sasvim jednoznačnomu određenju, počevši od najstarijih priručnika te završavajući s najnovijim spoznajama. U analizu su uključeni svi bitni gramatički priručnici od druge polovice 20. stoljeća i u 21. stoljeću, a prethodna su stoljeća predstavljena ponekim gramatikama.

3.1. Bartol Kašić (1604)

Kašić (2002: 357–371) u gramatici *Institutionum linguae Illyricae libri duo* (1604) veznike uz prijedloge i uzvike određuje kao male dijelove iskaza gotovo bez značenja. Veznike Kašić dijeli u sedam skupina. Od tih se sedam kao problematična izdvaja Kašićeva šesta skupina dopunskih veznika, navedena u (5.i). Iz današnje perspektive *li* je uglavnom jednoglasno određeno kao upitna čestica. *Bo* se određuje kao veznik i(li) čestica u značenju ‘jer, zato što, stoga, pa, ta’ (Damjanović i dr. 2004: 30). Osim navedenoga Kašić govori i o složenim veznicima poput onih u (5).

- (5) i. *li, bo*
ii. *prem da, dakle, ter(e), ali, ili*

Iz takve je klasifikacije veznika razvidno i prethodno tematizirano porijeklo pojedinih veznika. U kontekstu uzvika zanimljiva je i Kašićeva kategorija priloga. Riječ je *de adverbii vararium significationum*, a u toj kategoriji naš prvi gramatičar navodi i riječi kao u (6).

- (6) i. *oh, o, nu*
ii. *da ti bog da*

Već je kod Kašića moguće primijetiti kako ne postoji jasno razgraničenje između onoga što pripada razini oblika od onoga što pripada razini slože-

nih struktura. Problem ilustrira primjer u (6.ii), čije uvrštavanje u kategoriju nepromjenjive vrste riječi (u priloge) signalizira gramatikaliziranost te konstrukcije. Čini se kako je potpuna gramatikaliziranost, na koju bi upućivala oblična nepromjenjivost ili stabilnost u različitim kontekstima, malo izgledna.

3.2. Jakov Mikalja (1649)

U svome djelu *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik* J. Mikalja (1649) tek potkraj navodi kako postoje još četiri *d(i)jela besjede* (Mikalja 2008: 101): *adverbium*, *praepositio*, *interjectio* i *conjunctio* te kaže kako o njima ne treba *mnogo nauka* jer je riječ o nepromjenjivim riječima. Takav se stav čini posebice zanimljivim, a u ovome se kontekstu može dovesti u svezu s određenjem morfologije kao nauka o (različitim) oblicima. S morfološkoga je stajališta potpuno opravdan, ali sa sintaktičkoga se pokazuje kao velik nedostatak.

3.3. Juraj Križanić (1666)

U opisu *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku* J. Križanić (1666) govori o različitim vrstama *spojênja* (veznika) te navodi primjere među kojima je moguće primijetiti i one koji se danas uvriježeno smatraju drugim vrstama riječi (npr. zamjenicama). Osim toga Križanić ne nudi rješenje gramatičkoga statusa riječi oblično istih veznicima koje se u rečenicama pojavljuju na položajima na kojima ne povezuju rečenične dijelove ili surečenice.

3.4. Ardelio Della Bella (1728)

U djelu *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* A. della Bella (1728) spominje samo sastavne i rastavne veznike. Odnosne se zamjenice u funkciji veznika doživljavaju i dalje kao zamjenice (Della Bella 2006: 105) te mogu stajati na početku rečenice. To je, čini se, utjecaj i latinskoga jezika prisutan u nemalom broju hrvatskih gramatika.

3.5. Francesco Maria Appendini (1808)

U djelu *Gramatica della lingua illirica* F. M. Appendini (1808: 274) navodi kako se veznici upotrebljavaju u dvjema situacijama: za povezivanje dviju rečenica i za uspostavljanje odnosa među njima, a razvrstani su u nekoliko skupina (Pliško 2003). Među veznike su uvrštene i jezične jedinice u (7). Problematičnim se čini samo uvrštavanje riječi kao u (7) ili riječi *ne* u kategoriju veznika. *Na sreću* i *po sreću* Appendini možda razumijeva kao

vezno sredstvo na razini teksta, ali *ne* i *može biti* izbjegavaju i takvomu tumačenju.

- (7) i. na sreću, po sreću
ii. može biti

3.6. Šime Starčević (1812)

U djelu *Nova ričoslovica ilirička* Š. Starčevića (1812) o veznicima ima relativno malo govora. Može se izdvojiti sljedeće: *veznik “ni” ne stoji nikada prid vrimenoriči nego prid imenom* (Starčević 2002: 108). Problematičnost je takva određenja višestruka. Prvo se može postaviti pitanje što je sa slučajevima tipa *Ne želi ni raditi ni učiti* i je li *ni* uvijek u svojstvu veznika.

3.7. Ivan Brlić (1833)

U djelu *Grammatik der Illyrischen Sprache* govori o *vier unbiegsamen Redeteilen: Umstandswort / Nebenwort (prislov), Vorwort (predlog), Bindewort (veznik) i Zwischenwort (medmetak)* I. Brlić primijećuje obličnu istost priloga i pridjeva u srednjemu rodu. Treba istaknuti važnost Brličeva pogleda na te jezične jedinice: on uočava istost oblika, ali razlikuje njihovu funkciju te ih razlikuje prema kategorijalnoj pripadnosti različitim vrstama riječi. Autor veznike dijeli u deset skupina te među njih ubraja i riječi kao u (8). Riječi poput navedenih u (8.ii) nikako se ne bi mogle ubrojiti u istu skupinu s veznicima poput riječi u (8.i), a neke se kao vezničke riječi mogu promatrati na nadrećeničnoj razini.

- (8) i. i, pa, ali
ii. sa svim tim, cića toga, bez, videći, ako samo

Osim samoga određenja tih riječi kao veznika, problematično je i svrstavanje pojedinih veznika u određene podvrste. Ovdje se naglašavaju samo one riječi koje su problematične po tome što su uopće uvrštene u veznike. Kao i kod drugih gramatičara koji su klasificirali pojedine vrste riječi (najčešće su dodatne podjele uočene unutar kategorije priloga, uzvika i veznika), i kod I. Brlića postoje i nejasnoće u vezi sa svrstavanjem pojedinih veznika (s današnjega stajališta) u pojedinu podvrstu te vrste riječi, primjerice veznika *nego* u kategoriju *bedingende Bindewörter (conditionales)*, tj. u kategoriju pogodbених veznika.

3.8. Vjekoslav Babukić (1836)

U *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga* V. Babukić navodi primjere kao u (9) i sl. te ih određuje kao veznike. Svi bi se ti primjeri mogli prihvatiti kao vezna sredstva: nužno bi u tome slučaju bilo definirati i razinu na kojoj se njihov veznički karakter aktualizira (je li riječ o razini riječi, rečenice ili teksta).

- (9) a (kamoli), ako, al(i), već, li, no, također, dakle

3.9. Antun Veber Tkalčević (1859)

U svojem jezikoslovnu djelu *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije* A. Veber Tkalčević (1859) govori o šest vrsta veznika u koje ubraja i riječi, odnosno izraze kao u (10.i). Na nadrečeničnoj razini navedeni bi se primjeri mogli prihvatiti (uz neke teorijske napomene). Autor (Veber Tkalčević 2005: 125) još navodi da se u *spojne veznike* ubrajaju i *podvostručene čestice* kao u (10.ii).

- (10) i. također, (p)a i, dapače i, ne samo, nego niti, nasuprot, sa svim tim
ii. sad-sad, tako-kako, i to, a ono

Postoje primjeri kao u (11) koji se mogu činiti problematičnima (Veber Tkalčević 2005: 136). To je, očito, smatrao i autor jer je vezniku *da* posvećeno posebno poglavlje.

- (11) i. da Bog da, da ni u što ne diraš, da si pošten
ii. da li sam ti težak, treba da znaš i sl.

Je li *da* u svim predloženim primjerima uistinu veznik? I. Pranjković (2008: 505–515) o *da* govori kao afirmativnoj, interogativnoj, imperativnoj i optativnoj čestici te kao o vezniku kompletivnih, deklarativnih, načinskih, porredbenih, namjernih, posljedičnih, uvjetnih, uzročnih i vremenskih rečenica.

3.10. Tomislav Maretić (1963)

Pri govoru o veznicima u svojoj Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika T. Maretić (1963: 532), poznatiji kao Tomo Maretić, skreće pozornost na činjenicu da se mogu pojaviti veznici koji ništa ne vežu. Čini se da je u tim slučajevima najčešće riječ o intenzifikatorskim česticama. Važno je da autor primjećuje različitu funkciju riječi oblično istih veznicima u različitim situacijama, kontekstima ili slučajevima, ali ostaje problematičnim

njegovo određenje vrste riječi. Postavlja se dakle pitanje je li veznik veznik ako ništa ne veže.

3.11. Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković (1952)

Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika trojice autora relativno malo govori o nepromjenjivim riječima. Posebno je naglašeno kako veznici navedeni u (12) služe za isticanje pojedinih riječi. Autori (Brabec, Hraste i Živković 1954: 147) navode i da je veznik *da* potvrdni veznik u slučajevima kao primjer u (12.ii). Dobro primijećena uporaba navedenih jezičnih jedinica kao intenzifikatora problematična je određenjem tih riječi kao veznika, čime se u prvi plan ističe njihov veznički karakter, a govori se o situacijama kada upravo to obilježje izostaje.

- (12) i. i, ni, zar, li, (e)da li, dabogme, neka
ii. Da, doći ću na red.
iii. dete, hajd

3.12. Sjepko Težak i Stjepan Babić (1973, 2005)

S. Težak i S. Babić (1973: 134) u svojoj gramatici koja je izlazila s različitim naslovima kod istoga izdavača, a najnoviji je *Gramatika hrvatskoga jezika* s podnaslovom *Priručnik za osnovno jezično obrazovanje* veznike određuju kao riječi koje povezuju dvije riječi ili dvije rečenice. Navode da uz veznike kao u (13.i) službu veznika mogu vršiti i zamjenice (13.ii) ili prilozi (13.iii) te dvije ili više riječi zajedno, kao u (13.iv). U poglavlju o riječima spominje se veznik kao vrsta riječi te se navodi i pojam službe veznika (Težak, Babić 2005: 164). Samo spominjanje službe veznika u ovome se kontekstu pokazuje iznimno važnim jer pretpostavlja postojanje takve funkcije na razini rečenice. U poglavlju *Rečenica* spominje se i da veznici (kao u 3.iii) služe isticanju (isto, 316). Pritom se naglašava da i u tome slučaju imaju vezničku službu jer povezuju tekstovne cjeline, tj. prethodnu cjelinu s novom.

- (13) i. i, pa, ni, niti, a, ali, nego, no, ili, da, dok, jer, ako, mada, makar, premda, iako, kao
ii. tko, što, koji, čiji, kakav, kolik
iii. gdje, kuda, kamo, odakle, samo, pošto, već, dakle...
iv. budući da, tko što, ma koliko, umjesto da, s obzirom na to što...

Razlikovanje kakvo predlažu S. Težak i S. Babić iznimno je zanimljivo. S jedne su strane razgraničeni veznici kao jednočlani izrazi koji (promatrani u nekom drugom kontekstu) ne pripadaju nekoj drugoj kategoriji. S druge je

strane uočena služba veznika te na taj način, više ili manje eksplicitno, razgraničena morfološka od sintaktičke razine. Nakraju, izdvojeni su višečlani izrazi koji se također nalaze u službi veznika.

Riječi *pošto* i *već* svrstane su u priloge koji mogu imati službu veznika. U gramatici su uspoređene uporabe tih jedinica kao priloga i kao veznika, primjerice *Već je svanulo. — Nije to lijepo, već prelijepo.; Pošto prodajete voće? — Radnici su se razišli, pošto je posao dovršen.* Takvim je opisom zapravo pretpostavljeno da je riječ o višeznačnim ili polisemnim jezičnim jedinicama. Takvo bi određenja možda valjalo propitati, posebice s obzirom na to da rječnici (npr. Anić 2006) spominju te jedinice kao homonimne.

3.13. Akademijina gramatika (Babić et al. 1991)

Veznici su u Akademijinoj gramatici *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, u dijelu koji se bavi oblicima, a čiji su autori Slavko Pavešić, Stjepko Težak i Stjepan Babić, definirani kao pomoćne riječi. Podijeljeni su u dvije skupine (nezavisne i zavisne veznike) s obzirom na to vežu li zavisne ili nezavisne surečenice. U kontekstu samoznačnosti važno je spomenuti da se veznici smatraju semantički praznim riječima (osim veznika tipa *a* i *ali* koji izriču suprotnost).

Važno je primijetiti da se u objema skupinama nalaze i višečlane riječi, poput primjera u (14.i) i (14.ii). Upravo se na temelju toga veznici dijele na jednočlane i dvočlane. U vezi s višečlanim veznicima govori se o skupu riječi kao u (14.iii) koji može imati službu veznika (Babić et al. 1991: 733).

- (14) i. i, pa, pak, te, ni, niti, ili, a, ali, dok, nego, no, već, kad li, kad ono, a to, samo što...
ii. da, da li, e, kako, dok, pošto, nakon, budući da, neka, iako...
iii. osim toga što, s obzirom na to da...

Akademijina gramatika donosi i podjelu veznika na prave (oni koji služe samo za povezivanje) i neprave (oni koji pripadaju i drugim vrstama riječi). Iz takve je podjele razvidno primjećivanje i prihvaćanje postojanja funkcije veznika na razini rečenice, ali problematičnim ostaje uvrštavanje *drugih vrsta riječi* u neprave veznike kao podvrstu veznika kao samostalne vrste riječi. Osim toga, u gramatici se spominje i da veznici mogu stajati na početku rečenice kao u (15).

- (15) a, i, ni; da je, kad je

Zanimljivo je da je i riječ *li* određena kao veznik, a za *da* se u mnogim slučajevima kada nije na prvom mjestu u rečenici tvrdi da je čestica (Babić

et al. 1991: 733). Gramatika spominje i veznike koji služe za isticanje, ali te riječi ipak zadržavaju veznički karakter jer povezuju cjeline u diskursu.

3.14. Eugenija Barić i suradnici (2005)

E. Barić i sur. u gramatici koja je kao i njezin izdavač mijenjala ime, a najnovije je u četvrtome izdanju *Hrvatska gramatika*, donose prihvaćenu definiciju veznika koja naglašava njihovu funkciju. Dijelev ih na prave koji mogu biti jednostavni (16.i) i složeni (16.ii) i neprave: riječi u službi veznih riječi (a to su upitno-odnosne zamjenice i svi njihovi oblici, zamjenički prilozi i neke čestice). Potom govore o službi povezivanja koju vrše i neki skupovi od dviju ili više riječi, kao u (16.iii). Zanimljivo je da veznike *prema značenju i službi* dijele u trinaest skupina. Među njih su uvršteni i jezični izrazi kao u (16.iii). Treba naglasiti da govora o veznicima ima i u poglavlju o morfologiji i u poglavlju o sintaksi. Prethodno naveden dio preuzet je iz morfološkoga opisa.

- (16) i. a, ako, ali, čim, da, dakle, dok, e, i, ili, jer, ma, makar
ii. eda, iako, iliti, mada, premda
iii. kad li, kad ono, nakon što, budući da, samo što, kad ono

Sintaktički opis donosi dvojako poimanje veznika. S jedne se strane spominju načinske rečenice s *prilogom kako*, a s druge strane namjerne rečenice s *veznikom kako*. Postoji i razlikovanje između *vezničkoga priloga što* u načinskim rečenicama i *zamjenica i(li) odnosnoga priloga što* u odnosnim rečenicama. Takvo različito određenje proizlazi iz odrednice pojedine vrste rečenice te iz većega ili manjega poštovanja sintaktičke uloge pri definiranju jezičnih jedinica. Gramatika E. Barić i sur. sažima svu složenost ovdje tematiziranoga problema. Zanimljivo je još nešto: pri govoru o prijedlozima navode se podnaslovi (1. *Služba*, 2. *Sastav*, 3. *Značenje*, 4. *Oblici*), a kod veznika (str. 281) nema ni jednoga podnaslova.

3.15. Dragutin Raguž (1997)

U svojem djelu *Praktična hrvatska gramatika* D. Raguž (1997: 286) za veznike kaže kako povezuju riječi i rečenice, a mogu služiti i za isticanje. Izravno se ne govori o dvostrukoj naravi *veznika*. Veznici u službi intenzifikatora nisu prepoznati kao druga vrsta riječi (npr. kao čestice jer je u gramatici predviđena kategorija čestica), iako u položajima u kojima služe isticanju gube svoj veznički karakter, a upravo se na temelju povezivanja riječi i(li) rečenica temelji određenje veznika kao vrste riječi.

3.16. Sanda Ham (2002)

S. Ham u svojoj *Školskoj gramatici hrvatskoga jezika* govori o prijedlozima, veznicima, česticama i uzvicima kao o riječima koje ne mogu imati ulogu rečeničnoga djela te navodi kako spomenute vrste riječi imaju značenja jednako svojoj rečeničnoj ulozi (Ham 2002: 32). O problemu poimanja navedenih riječi kao (leksičko-)semantički potpuno praznih bit će još govora.

Opisujući rečenice autorica ustvrđuje da veznici nemaju ulogu rečeničnoga dijela (Ham 2002: 101) te razlikuje prave (17.i) i neprave veznike (17.ii, tj. vezničke riječi), što se može usporediti s odnosom priloga i veznika u 3.12, te nezavisne i zavisne veznike razlikovane prema vrsti složene rečenice u kojoj se nalaze. Navedeno je i da skup riječi može biti veznik.

- (17) i. i, pa, te, ni, niti, a, ali, ili, jer, ako, premda, iako
ii. tko, što, koji, čiji, kakav, kolik; gdje, kada, zato, stoga...

Treba primijetiti da je razlikovanje veznika slično kao u 3.12., uključujući (implicirano) razlikovanje veznika kao vrste riječi od veznika kao službe riječi. Pritom se spominje da različite vrste riječi postaju vezničkim riječima kada se nađu u ulozi povezivanja. Ostaje nejasno nespominjanje npr. veznika *no* ili *mada*.

3.17. Radoslav Katičić (1986, 2002)

U kontekstu gramatičkoga opisa veznika zanimljivo je što R. Katičić u svojoj *Sintaksi hrvatskoga jezika* govori o prilogima i veznicima, a ima govora i o značenju pojedinih *priloga*. U tome smislu Katičić (1986: 166) govori da ‘prilog *a*’ ima značenje srodno prilogima *međutim* i *ipak*.

3.18. Velika hrvatska gramatika (Babić, Brozović, Škarić, Težak 2007)

U *Velikoj hrvatskoj gramatici* (Babić et al. 2007) autori su poglavlja *Morfologija* Stjepko Težak i Stjepan Babić. Ta je gramatika zapravo drugo izdanje Akademijine gramatike, iako nema povijesnoga dijela, ni sve autore iz prvoga izdanja, a ima drugoga izdavača i drugačiji naslov. No tekst o veznicima posve je jednak kao i u Akademijinoj gramatici.

3.19. Josip Silić i Ivo Pranjković (2007)

Gramatika J. Silića i I. Pranjkovića (2007: 252) unutar govora o sintaksi donosi podjelu veznih sredstava na konjunktore (veznici nezavisnosloženih rečenica), subjunktore (veznici zavisnosloženih rečenica) i konektore (vezna

sredstva na razini teksta), što je u skladu s promišljanjima o veznim sredstvima na različitim jezičnim razinama I. Pranjkovića (2004: 457–462). Razlikuju se veznici (konjunktori i subjunktori) i konektori. Veznici su nepromjenjive suznačne riječi kojima se povezuju članovi rečeničnoga ustrojstva i surečenice, primjeri su navedeni u (18.i). Konektori su primjeri riječi ili skupovi riječi kojima se rečenice povezuju u tekst, primjeri su navedeni u (18.ii). U poglavlju o morfologiji definira se veznike, određuje se njihov sadržaj kao veza između sadržaja jedne i sadržaja druge rečenice te se spominje da se veznik prilaže rečenici, kao pridjev imenici, prilog glagolu i sl. (Silić, Pranjković 2007: 39–40).

- (18) i. i, ali, jer, kad...
 ii. međutim, naprotiv, u tu svrhu...

U ovoj se gramatici govori i o značenju pojedinih vrsta veznih sredstava, i to prilično detaljno. Tako se npr. za veznik *ali* kaže da ima značenje suprotnosti (kao i veznik *a*), ali se od ostalih veznika suprotnih rečenica razlikuje po tome što je kontrast koji je njime izražen zasnovan na logičkoj suprotnosti ili na značenju dopusnosti (Silić, Pranjković 2007: 325). Očito je u opisu ove gramatike naglasak na sintaktičkoj naravi veznih sredstava.

3.20. Različitost pristupa

Iz pregleda gramatičkih određenja veznika moguće je zaključiti da je riječ o skupini jezičnih jedinica koje se kolebaju, odnosno opiru jednoznačnomu određenju. Iako se iz svih gramatičkih odrednica prepoznaje svijest naših gramatičara o kolebljivoj naravi malih riječi, gramatički opisi i određenja ovisili su o tome što je pojedini autor smatrao važnijim: oblik, značenje ili funkciju. Neki su gramatički opisi vezanika prilično slični, ali poneki se prilično razilaze. Može se reći kako su veznici jezične jedinice oko kojih nije bilo konsenzusa: različiti su gramatičari iste jezične jedinice određivali (katkada gotovo potpuno) različito.

Jezikoslovni pristupi i podjele — Očito su se gramatičari u svojim različitim pristupima jezičnim razinama vodili stajalištima različitih lingvističkih teorija, iako se gotovo ni jedna od hrvatskih gramatika izravno ne osvrće na svoj teorijski okvir, odnosno okvire ili pristupe. Za najstarije gramatike to je i razumljivo, za ostale nešto manje. Uvjetno bi se moglo reći da gramatike T. Maretića i I. Brabeca, M. Hraste, S. Živkovića imaju mladogramatičarski pristup. Gramatike S. Težaka i S. Babića, Akademijina, gdje je suautor S. Pavešić te gramatika D. Raguža načelno su strukturalističke. I gramatika J. Silića i I. Pranjkovića ima strukturalistički pristup koji jasno razdvaja jezikoslovne razine, ali ima i neka obilježja funkcionalistič-

kih gramatika. Sintaksa R. Katičića (1986) utemeljna je na generativnoj teoriji u njezinoj ranijoj fazi s ishodišnim rečenicama i preoblikama. Gramatika E. Barić et al. (1997, 2005) donekle uključuje i generativni pristup u poimanju preoblika, u čemu je nasljedovala gramatiku R. Katičića, ali ne provodi generativističku podjelu na fonologiju (koja obuhvaća i leksičku morfologiju) i sintaksu, uz svojevrsno usmjeravanje prema semantici. Ona dakle očituje nekoliko jezikoslovnih pravaca i škola, u skladu sa različitosti svojih autora koju su samostalno pisali pojedine dijelove, osim generativističkoga i strukturalistički u inačici koja unutar fonetike i fonologije govori o morfofonologiji.

Jezikoslovne razine — Sve gramatike u načelu imaju tradicionalna poglavlja o (fonetici i) fonologiji, morfologiji i sintaksi, neke uključuju i povijesni razvoj ili kratki pregled hrvatski idioma. Ni jedna nema poglavlja o semantici i pragmatici, iako imaju dijelove koji obrađuju i neke semantičke teme (npr. u tvorbi riječi) i pragmatičke teme (npr. u savjetima o uporabi, čestoti i značenju jezikoslovnih jedinica). Gramatika E. Barić i suradnika unutar fonetike i fonologije govori o morfofonologiji, ali nju spominje i najnovija gramatika (Silić, Pranjković 2005). Ni jedna ne spominje morfosintaksu. Tekstom ili diskursom bave se tek neka gramatičkarska djela, ali ne i hrvatske gramatike, iako najnovija gramatika (Silić, Pranjković 2005) govori o tekstnim veznim sredstvima, ustrojstvu teksta. Ta gramatika ima i poglavlje posvećeno različitim funkcionalnim stilovima, kao što su i neke starije gramatike imale poglavlje o stilistici (npr. Maretić 1931). Možda ovakvo stanje i nije nerazumljivo ako se shvati da su sve hrvatske gramatike imale poglavito primijenjenolingvističku svrhu u kojoj su pokušavale predstaviti svoj predmet više nego teorijski okvir ili pristup na kojemu počiva.

Nijedan se od spomenutih hrvatskih gramatičara nije teorijski detaljno bavio razdiobom na jezikoslovne razine.

Mogućnost je identifikacije različitih jezičnih razina neupitna, ali je potpuno očita i činjenica da su jezične jedinice, koje se unutar jednoga teorijskoga okvira mogu (više ili manje) jasno razdijeliti, zapravo povezane. One svjedoče o međusobnu prožimanju i preklapanju jezikoslovnih razina te o njihovim fluidnim granicama. Pritom se misli i na sličnu prethodno spomenutu međuovisnost rečenice i iskaza. U tome je kontekstu uputno uključiti kognitivnolingvistički pristup jeziku, koji ne smatra da su jezične pojave jasno razdijeljene. Štoviše, on upravo zahtijeva uključivanje *svih jezičnih razina* (ako o tome unutar kognitivne lingvistike možemo govoriti u uvriježenomu značenju) i znanja (jezično i izvanjezično, enciklopedijsko) jer sve one služe za iskazivanje značenja kao glavne svrhe jezika, uz uključivanje jezične uporabe koja svakom svojom realizacijom utječe na jezik, na kategorije i njihov ustroj.

4. Veznici kao jezične jedinice

Veznici su izrazito sintaktičke jedinice. Pritom se misli da pri samome određivanju veznika kao vrste riječi stoji da toj vrsti pripadaju riječi koje povezuju riječi i(li) rečenice: dakle iskaz, odnosno rečenica, sadržan je u odrednici veznika kao vrste riječi, a vrsta riječi poglavito pripada morfologiji. Ta je sintaktička narav naglašena već u prvim gramatikama. Iako je pitanje u kakvu su odnosu veznici s morfologijom, čini se da nije upitno da su dio leksika. No u pristupu njima postoje različite nedosljednosti: gramatičari su ih uglavnom opisivali kao funkcionalne riječi bez značenja ili sa značenjem koje je istovjetno s njihovom funkcijom, što činjenica da su dio leksika u najmanju ruku dovodi u pitanje.

Nekoliko je činjenica koje se dosadašnjim gramatičkim opisima mogu prigovoriti kada su u pitanju vrste riječi općenito, a samim time i veznici. Kategorija vrste riječi uglavnom nije jasno određena. Pri tome se misli na činjenicu da u gramatikama uglavnom nema jasno oblikovanih pravila ili kriterija (ili obilježja) po kojima se pojedine jezične jedinice uvrštavaju u određenu vrstu riječi.

Tako je npr. za neke riječi uočeno kako su vezna sredstva (npr. *dakle*), ali nije objašnjeno na kojoj su razini te riječi vezna sredstva, tj. što one povezuju. Osim toga, u nekim je gramatikama navedeno kako *veznici* služe i za isticanje. Međutim nigdje nije postavljeno pitanje što ti *veznici vežu* (ako služe isticanju): formalna je istost jedinica koje služe za isticanje i onih koje služe za povezivanje uočena, ali funkcija je tih jedinica zanemarena upravo zbog istosti oblika.

4.1. Nepromjenljivost veznika

Oko jednoga povezanoga s veznicima nema prijepora: svi navode da su veznici nepromjenljivi. Ipak, neki veznici mijenjaju izraz, primjeri su navedeni u (19).

- (19) ali → al'
ili → il'
nego → neg'
kao → k'o

Potpuno je jasno da nije riječ o promjeni oblika koja bi se mogla usporediti npr. s imenskom. Čini se važnim istaknuti da veznik ima jedan oblik, ali može imati različite izraze.

4.2. Suznačnost

Neke gramatike i gramatička djela uz podjelu na promjenljive i nepromjenljive vrste riječi uzimaju i značenjski kriterij. Oni navode kako su veznici suznačne ili sinsemantične riječi, koje imaju nesamostalno kategorijalno značenje (Silić 2005: 15). Cijela je problematika samoznačnih i suznačnih riječi, odnosno samoznačnica i suznačnica, izrazito složena. Kao samoznačne se riječi (Silić i Pranjković 2007: 39) navode promjenjive riječi, prilozi su jedini koji su shvaćeni kao nepromjenjivi u toj kategoriji, a kao suznačne nepromjenjive, pri čemu su zamjenice jedine promjenjive riječi određene kao suznačne. I. Pranjković (2005: 19) navodi kako su osobne zamjenice suznačne jer nemaju stalnoga referenta, a neodređene su suznačne jer im je referent neodređen, tj. mogu se odnositi (ili se i odnose) na mnoštvo referenata. Značenju suznačnih riječi, i ovdje analiziranih veznika, u gramatici J. Silića i I. Pranjkovića posvećuje se velika pozornost. Autori navode i da su samoznačnice riječi koje imaju samostalno značenje i mogu stajati samostalno, bez dodira s drugim vrstama riječi, dajući time semantičku odrednicu i sintaktičko objašnjenje (Jelaska 2010), odnosno suznačnice su načelno opisane izrazito sintaktički.

Općenito se za suznačne riječi govori kako (gotovo) nemaju leksičkoga značenja. S tim u vezi Pranjković (2002: 15) u kontekstu veznika naglašava da bi onda, kada bi tomu bilo tako, dostajao jedan veznik za koordinirane i jedan veznik za subordinirane strukture: dakle dva veznika za izražavanje dvaju različitih sintaktičkih odnosa.

Problematičan je i sam naziv suznačnih riječi: na neki se način sugerira nepotpunost i necjelovitost, a takvo je određenje uvelike problematično, posebice za neke suvremene pristupe jeziku, npr. kognitivnolingvistički. Međutim, Z. Jelaska (2010) određenje pojedinih vrsta riječi kao suznačnih (odnosno samoznačnih) potkrjepljuje psiholingvističkim i neurolingvističkim dokazima. Autorica smatra da su vrste riječi kategorijalno ustrojene. Samoznačnice određuje kao riječi “koje uspostavljaju sadržajni odnos s izvanjezičnom stvarnošću” te prema Cruse (2000) kao riječi koje imaju (bar) jedan leksički morfem, npr. *MILost*, *proCIJENiti*, te značenje i kad su izdvojene, neovisno o kontekstu — imaju leksičko i gramatičko značenje i ne ovise o sintaktičkim vezama (u njima sudjeluju bez suoznačnica ili s njima). Njima se označavaju bića, stvari, radnje, procesi, svojstva, obilježja, zamisli i drugo, npr. *dijete*, *milosrđe*, *skakati*, *opor* i *plav*.”

Druga se skupina riječi naziva suznačnim riječima ili suznačnicama. Z. Jelaska naglašava da suznačnice nemaju leksičkoga morfema, tzv. korijena te da prototipne suznačnice ne mogu dobiti afikse jer im je uloga slična kao u afikasa. One izriču odnose između onoga što znače samoznačne riječi, tj. služe za uspostavljanje sintaktičkih i semantičkih odnosa među samoz-

načnicama. One nemaju posve jasno leksičko značenje ili jasan pojam s njima povezan. Zbog toga se i nazivaju odnošajnim riječima, ali i gramatičkim, služnim ili funkcionalnim riječima jer imaju poglavito gramatičku ulogu (funkciju). No autorica smatra kako bi se moglo raspravljati o tvrdnjama da suznačnice imaju samo gramatičko, a ne i leksičko značenje. Naime, prijedlozi poput *u* ili *na* imaju donekle i leksičko značenje: *u* općenito značenje nekoga unutrašnjega prostora, a *na* mjesta iznad površine. Ipak, moglo bi se reći da se tek u odnosu s samoznačnicama ili leksičkim riječima značenje očituje — otuda naziv suznačnice.

Prema dosad analiziranim opisima veznika, opisu veznih sredstava u Silicevoj i Pranjkovićevoj gramatici te uzimajući u obzir kognitivnu lingvistiku i spoznaje o suznačnicama (posebice prijedlozima) predočene i u Z. Jelaska (2010), čini se kako *prazninu* sadržaja veznika možemo barem dijelom dovesti u pitanje. Kao što *u* ima značenje unutrašnjega prostora, tako *i*, *pa*, *te*, *ni* i *niti* imaju značenje opće sastavnosti, a npr. veznik *pa* aktualizira (uz sastavnost) i susljednost te odnos uzroka i posljedice.

4.3. Sintaktička uloga

Osim problema kategorije vrste riječi potrebno je spomenuti nerazlikovanje vrsta riječi i sintaktičke funkcije: brojne gramatike navode kako se zamjenice ili prilozi mogu naći u ulozi veznike. Postavlja se pitanje kakvo je značenje te tvrdnje jer određenje veznika kao vrste riječi ne dopušta govor i o kakvoj ulozi veznika: nešto jest ili nije veznik (na razini vrste riječi, govoreći iz perspektive starijih gramatičara).

Vrlo je važan kriterij pri uvrštavanju pojedine riječi u kategoriju veznika bila uporaba određene riječi ili izraza, dakle pragmatička razina. U određenju veznika (kao i u određenju čestica, uzvika i drugih vrsta riječi) nerijetko je dolazilo do nejasnoga odjeljivanja morfološke razine od sintaktičke. Od sedamnaestoga su se stoljeća pa do danas u veznike ubrajale riječi navedene u (20) i druge, pri čemu je riječ *ni* navedena u (20.i) svrstana među veznike kada se pojavljuje ispred imenice. Riječi u (20.i) jednočlane su, s izuzetkom rijetke inačice *prem da*, dok su ostale dvočlane ili višečlane.

- (20)
- i. li, bo, prem da / premda, dakle, ter(e), ali, ili, ne, ni, još, dapače, dakako, dabome, zar, videći,
 - ii. može biti, na sreću, po sreću, sa svim tim, (je / da) li, nije li, sad-sad, tako-kako,
 - iii. da Bog da, da ni u što (ne diraš), da si (pošten) zar da (ili) ne

Upravo na sintaktičkoj razini veznik predstavlja teškoću: dostupan instrumentarij za analizu sintaktičkoga ustrojstva ne omogućuje točno određivanje sintaktičke uloge veznika, kao ni jasno razlikovanje razine oblika riječi

od službe riječi u rečenici pri analizi rečeničnoga ustrojstva. To se jasno vidi u primjerima u (20). Primjeri u (21) pokazuju sinonimične rečenice koje se razlikuju u uporabljenim vezničkim sredstvima, pri čemu je veznik to sredstvo samo u (21.i).

- (21) i. Neću stići *jer* još moram na aerodrom.
- ii. Neću stići *zato što* još moram na aerodrom.
- iii. Neću stići *budući da* još moram na aerodrom.
- iv. Neću stići *s obzirom na to da* još moram na aerodrom.

4.4. Odnos prema rečenici

Za veznike se kaže kako oni stoje izvan same rečenice (Kunzmann-Müller 2005: 31). Takvo se određenje odnosi na *činjenicu* da veznik u rečenici ne zauzima mjesto rečeničnoga člana. To bi značilo kako veznik nije ni u kakvu odnosu s drugim dijelovima rečenice. S druge strane veznik je taj koji odnos stvara, njime se odnos uspostavlja — on jest odnos. Prema tome, teško je moguće da se za nešto što je u samome žarištu onoga što nazivamo *odnosom* može reći da nije u *odnosu* s drugim rečeničnim članovima: iako se njime odnos uspostavlja. Razložno je pretpostaviti kako je i veznik u odnosu prema surečenicama ili riječima. Naravno, taj je odnos zasigurno drugačiji od (opet sintaktičkoga) odnosa među sastavnicama primjerice sintagme *lijepa žena* ili odnosa između subjekta i predikata, ali to ne treba značiti da odnosa nema. Tomu bi pitanju trebalo posvetiti poseban prostor koji izlazi izvan okvira ovoga rada, zasad se taj problem samo naznačuje.

5. Zaključak

Ovim se radom pokazalo da su veznici stoljećima izmicali jasnome i nedvosmislenome gramatičkome određenju u hrvatskomu jezikoslovlju, počevši od najstarijih gramatika. Gramatičari su nailazili na različite probleme pri određenju veznika kao vrste riječi, iako jesu primjećivali različite uloge pojedinih riječi i izraza. Oblična istost veznika u funkciji povezivanja s intenzifikatorskim položajem jezičnih jedinica koje su zbog istoga oblika uvrštene u kategoriju veznika uzrokovala je problem pri određenju vrste riječi. S druge strane, činjenica da su nevezničke vrste riječi u subordiniranim strukturama dolazile u položaj vezničkih sredstava predstavljala je i metodološki i teorijski problem pri interpretaciji, kao i uvrštavanje složenih vezničkih izraza te tekstnih veznih sredstava u istu skupinu s veznicima tipa *i*, *pa*, *te*.

Nužno je razlikovati veznike kao *a*, *i*, *ili* i slične od *veznika* poput *tek što*, *prije nego što*, *s obzirom na to (da)*. U prvim je primjerima nedvojbeno riječ o veznicima, ono što gramatike smatraju veznicima u pravome smislu te riječi

i nazivaju pravim veznicima. Drugi primjeri predstavljaju spojeve riječi koji su manje ili više gramatikalizirani, oni predstavljaju veznička sredstva, vezničke skupove, vezničke izraze, vezničke riječi, vezničke službe.

Činjenica da je zaista riječ o (u određenoj mjeri) gramatikaliziranoj svezi, veznicima, ogleda se u tome što je takve izraze nemoguće parafrazirati i pri tome zadržati značenje (**na obzir s tim*, **prije nego čega*, **tek čemu*). Dakle, te se jezične jedinice ne mijenjaju s obzirom na kontekst u kojemu zadržavaju funkciju vezničkih sredstava, što je izrazito važno. Bez obzira na to neprecizno je u istu kategoriju uvrstiti *a* i izraz koji se sastoji od više jezičnih jedinica koje u različitim kontekstima pripadaju ili mogu pripadati drugim vrstama riječi poput prijedloga, imenice i zamjenice *s obzirom na to*.

Dakle, potrebno je razlikovati veznik kao vrstu riječi od veznika kao jezičnoga sredstva koje povezuje riječi i(li) (su)rečenice. Veznik kao vrsta riječi zahtijeva opis koji se tiče njegova izraza, oblika (iako ima samo jedan, nekoliko njih mogu dobiti različite izraze) te značenja (koliko god ono shematično i apstraktno bilo). Primjeri su veznika mišljenoga kao vrste riječi npr. *i*, *pa*, *te*. S obzirom na rečenicu kao složenu strukturu i čovjekove komunikacijske potrebe jedinice određene kao veznici na razini vrste riječi nisu dovoljne za izražavanje različitih odnosa među surečenicama. Stoga na razini službe riječi u rečenici funkciju veznika mogu obavljati i zamjenice i prilozi i neke druge riječi, same ili spojene. Na taj se način razlikuju veznik kao vrsta riječi i veznik kao sintaktička uloga.

U svakomu slučaju, čini se da i kategoriju veznika, kao i bilo koju drugu kategoriju, treba smatrati prototipno ustrojenom. Prototipni su veznici jednočlani, jednostavni i neizvedeni i služe za povezivanje riječi u rečenice, rečenica u tekst. Prototipna su vezna sredstva u tekstu veznici, ali tu ulogu mogu uzeti i neke druge riječi, skupovi riječi. U ovome se radu zastupa mišljenje da veznici kao vrsta riječi imaju: (i) jedan oblik, ali mogu imati različite izraze; (ii) značenje; (iii) sintaktičku ulogu. Prema tome, predlaže se razlikovanje tih riječi na razini oblika riječi kao veznika (22). Za sintaktičku se razinu, tj. razinu službe riječi, predlaže naziv junktora među kojima se mogu razlikovati (prema Siliću i Pranjkoviću) konjunktori (23) ili junktori koordiniranih struktura; subjunktori (24) ili junktori subordiniranih struktura te konektori (25) ili junktori na razini teksta.

- (22) *i*, *pa*, *te*, *ni*, *niti*, *a*, *ali*, *nego*, *no*, *već*, *ili*, *da*, *jer*, *ako*, *dok*, *čim*, *iako*, *mada*, *premda*, *makar*, *ukoliko*, *pošto*, *e*, *eda*
- (23) *i*, *pa*, *te*, *ni*, *niti*, *a*, *ali*, *nego*, *no*, *već*, *ili*; *pa i*, *kao i*, *ne samo...nego (i)*, *a kamoli*, *a nekmoli*...
- (24) *da*, *jer*, *ako*, *dok*, *čim*, *iako*, *mada*, *premda*, *makar*, *ukoliko*, *pošto*; *kako*, *gdje*, *kamo*, *kuda*, *dokle*, *tko*, *koji*, *čiji*, *kakav*, *kolik*, *otkuda*, *dokuda*, *s obzirom na to da*, *ma što*, *gdje god*, *kako god*...

- (25) no, ali, naprotiv, nasuprot tome, nakon toga, ovako, tako, uslijed toga, s tom namjerom, drugim riječima, preciznije rečeno. . .

Veznici su načelno zatvorena skupina riječi koje ne pripadaju ni jednoj drugoj kategoriji riječi osim veznicima. Te riječi imaju svoj oblik (koji može imati svoje izraze) i svoj sadržaj, a u rečenici primarno zauzimaju funkciju junktora. Veznici mogu imati funkciju svih triju vrsta junkcija, tj. junktora: mogu biti konjunktori, subjunktori i konektori.

Važno je naglasiti da se predloženoj klasifikaciji pristupa iz sinkronijske perspektive. Dijakronijski bi zasigurno neke od jezičnih jedinica navedenih u skupini veznika mogle biti drugačije određene: takvi su i veznici *i* (\leftarrow *psl. (**j*)/ **ej*, sintaktička čestica) i *a* (ablativ jd. pokazne zamjenice **e*-/ *i*-; ie. **od* \rightarrow hrv. *a*.), a te veznike možemo smatrati jednima od prototipnijih članova kategorije.

S obzirom na to da je riječ o sintaktičkoj funkciji, junktori mogu biti veznici, prilozi, zamjenice te višечlani izrazi.

6. Literatura

- Appendini, F. M. (1828) *Grammatica della lingua illirica*, Dubrovnik: Presso Antonio Martecchini.
- Babić, S. et al. (1991) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: HAZU.
- Babukić, V. (1836) *Osnova slovnice slavjanske narêčja ilirskoga*, Zagreb: s. n.
- Barić, E. et al. (2005) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Brabec, I., Hraste, M. i Živković, S. (1954) *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Brlić, I. A. (1850) *Grammatik der Illyrischen Sprache: wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa & c. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird*, Ofen: Universitäts Schriften.
- Della Bella, A. (2006) *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Damjanović, S. i dr. (2004) *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Gligorić, I. M. (2013) *Hej, da ili ne? (Uzvik, čestica, veznik?)*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (diplomski rad).
- Ham, S. (2002) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Jelaska, Z. (2010) Dvojčane podjele vrsta riječi: samoznačnost i promjenljivost, u Badurina, L., Mihaljević, V. (ur.) *Jezična skladanja — zbornik o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića*, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko — Zagreb, 101–127.
- Kašić, B. (2002) *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Katičić, R. (2002) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: HAZU: Nakladni zavod Globus.
- Križanić, J. (1984) *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kunzmann-Müller, B. (2005) Veznici u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku, u K. Bagić (ur.) *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004.*, Zagreb, 29–39.
- Maretić, T. (1931) *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Obnova.
- Maretić, T. (1963) *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Marković, I. (2012) *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput.
- Matasović, R. (2008) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Mikalja, J. (2008) *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Pišковиć, T. (2011) *Gramatika roda*, Zagreb: Disput.
- Pliško, L. (2003) *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu (doktorska disertacija).
- Pranjeković, I. (1999) Gramatika Ignjata Alojzija Brlića (opis nepromjenjivih riječi), *Jezikoslovlje* 2 (1): 170–181.
- Pranjeković, I. (2002a) *Hrvatska skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjeković, I. (2005) Suznačne riječi i njihove vrste, u K. Bagić (ur.) *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004.*, Zagreb, 19–27.
- Pranjeković, I. (2006) *Filološki vjekopisi*, Zagreb: Disput.
- Pranjeković, I. (2008a) Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku, u I. Srdoč-Konestra i S. Vranić (ur.) *Riječki filološki dani* 7, Rijeka, 505–515.
- Pranjeković, I. (2008b) Zamjenica, prilog, čestica i veznik *što*, u L. Badurina i D. Bačić-Karković (ur.), *Riječki filološki dani* 8, Rijeka, 401–408.
- Raguž, D. (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medicinska naklada.
- Robins, R. H. (1997) *A Short History of Linguistics* (4. izd.), London / New York: Longman Linguistic Library.
- Silić, J. i Pranjeković, I. (2007) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Silić, J. (2005) Samoznačne (autosemantične) i suznačne (sinsemantične) vrste riječi u hrvatskome jeziku, u K. Bagić (ur.), *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004.*, Zagreb: 13–18.
- Simeon, R. (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski, španjolski*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Starčević, Š. (2002) *Nova ričoslovica ilirička*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Težak, S. i Babić, S. (1973) *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.

Težak, S. i Babić, S. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb: Školska knjiga.

Veber Tkalčević, A. (2005) *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Conjunctions and their grammatical position

This paper discusses conjunction as a part of speech. Analyzing Croatian grammars it questions validity of the interpretation of conjunctions exclusively within morphology. Number of different problems are pointed out regarding grammatical categorization and description of the words classified as conjunctions (such as vague distinction between morphology and syntax, problem of meaning in the context of conjunctions and prepositions etc.): the need for reconsideration of the syntactic status of those words is highlighted. This paper suggests differentiation between conjunction as a word class and conjunction as a syntactic function: it brings a list of conjunctions (as a word class) and a list of junctors (words that can take over that syntactic function). Junctors are in this context divided in two groups: conjuntors (junctors of coordinative syntactic structures) and subjuntors (junctors of subordinate syntactic structures). In this conception, some conjunctions can be conjuntors or subjuntors at the level of the sentence, but units that are for example pronouns at the level of word classes can take over that syntactic position too.

Key words: conjunction, morphology, syntax

Ključne riječi: veznik, morfologija, sintaksa